

Inhoudsopgave:

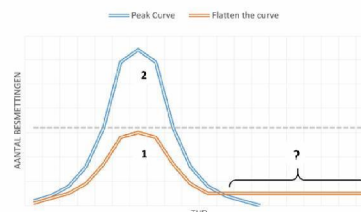
1. Vooruitblik naar een exit strategie
2. Cijfers en ramingen: Impact corona op de internationale economie
3. Knelpunten internationaal ondernemend Nederland
4. Handelingsperspectief Buitenlandse Handel tijdens crisis en post-crisis
5. Maatregelen internationaal

1. Vooruitblik naar een exit strategie*Afbouw beperkingen in anderhalve meter economie*

- In toenemende mate ontstaat maatschappelijk debat over de spanning tussen enerzijds de maatregelen om corona te beteugelen en anderzijds de (sociaal-) economische kosten daarvan. Ondernemers lijken zich in toenemende mate te roeren. Het [FD](#) schrijft dat het weerstandsvermogen van Nederlandse ondernemers onder druk staat en dat bij een volgende verlenging (na 28 april) van de maatregelen, MKB-bedrijven in toenemende mate failliet zullen gaan.
- [MEZK Wiebes](#) denkt samen met brancheorganisaties na over de hervatting van economische activiteiten. Hierbij staat de volksgezondheid voorop en worden plannen er op gericht om te blijven voldoen aan *social distancing*.
- Belangrijk is om hierbij oog te hebben voor internationale ondernemingen. Het Nederlandse bedrijfsleven is voor een groot deel afhankelijk van handel met buurlanden. Als andere landen nog in *lock-down* zijn zal de vraag uit het buitenland niet toenemen.
- Soortgelijke problemen [komen aan het licht](#) bij exportbedrijven in China. Waar bedrijven eerst werden getroffen door verstoring van de productie als gevolg van binnenlandse maatregelen is er nu vooral een gebrek aan vraag uit het buitenland. Hier kan Nederland lessen uit trekken omdat China al maanden eerder getroffen werd door het Coronavirus.

Debat economie versus corona

- [The Economist](#) noemt de afweging tussen gezondheidszorg en economie een *grim calculus*. Het is een afruil die in alle landen langskomt maar op verschillende manieren. Het artikel stelt drie principes op die beleidsmakers als handvaten kunnen meenemen in deze grimmige afweging:
  - Het eerste principe is om systematisch na te denken over de baten en lasten voor de maatschappij. *Cost-of-life* berekeningen kunnen helpen, dit is een manier om te kijken naar de baten van een gewonnen levensjaar en die af te zetten tegen de kosten. Het biedt beleidsmakers houvast om de grote economische en sociale ontwrichting van de maatregelen te onderbouwen en te wegen.
  - Het tweede principe betreft het ondersteunen van de verliezers van de ingrijpende sociaaleconomische maatregelen. Dit omvat het ondersteunen van werklozen, bedrijven, studenten, etc.
  - Derde principe is dat landen zich in hoog tempo moeten aanpassen. Met *lock-downs* kopen regeringen tijd om zich beter voor te bereiden op terugkeer van het virus en om op zoek te gaan naar vaccins tegen of behandelingen van het virus.
- In een artikel van [VOX](#) is een groep economen sceptisch om economische argumenten af te zetten tegen covid-19. Wat zou er gebeuren met de economie als de overheid geen coronamaatregelen had getroffen? Over het algemeen wordt aangenomen dat in een dergelijk scenario zowel de gevolgen van de pandemie als de economie slecht zouden uitpakken. In een [open brief](#) aan de Amerikaanse regering schrijven zij dat het redden van levens en van de economie niet met elkaar in conflict zijn. Iets dat ook de MP benadrukte in zijn persconferentie op 7 april.
- De maatregelen om het aantal besmettingen af te remmen zijn gericht op *flatten the curve* (zie figuur in bijlage). Het veelgehoorde bezwaar is dat de platte curve mogelijk een hele lange 'staart' kent. Beperkende maatregelen kunnen dus langere tijd aanhouden en dat bepaalt mede de uiteindelijke economische kosten.
- Gezondheidseconoom [\(10\)\(2e\)](#) [\(10\)\(2e\)](#) (VU) waarschuwt hiervoor in [Nieuwsuur](#). Het

Nederlandse mitigatiebeleid zal waarschijnlijk tot diep in 2021 moeten doorgaan, omdat immuniteitsopbouw, als die er al komt, traag verloopt en een vaccin voorlopig niet grootschalig beschikbaar is.

2. Cijfers en ramingen: Impact corona op de internationale economie

Inkoopmanagers indexen

- Tabel 1 toont voor een selectie van Europese economieën de cijfers voor de **PMI's** (Purchasing Managers Index) van de dienstensector in de afgelopen maanden. Vorige week zagen we al de PMI's voor de maakindustrie. Een getal groter dan 50 duidt op expansie, daaronder op krimp.
- De cijfers laten zien dat de impact van de door de verschillende landen genomen maatregelen groot is geweest in de Eurozone. De daling in maart is de heftigste in de geschiedenis van de deze statistiek. Vooral de horeca, de toeristenindustrie en de detailhandel krijgen grote klappen.
- Uit de achterliggende analyses komt naar voren dat ondernemers in Spanje en Italië niet alleen voor dit jaar een krimp voorzien, maar ook voor 2021 geen echt herstel verwachten. Men verwacht bijvoorbeeld dat het toerisme in 2021 niet echt zal herstellen.

	Februari 2020	Maart 2020
Italië	52,1	17,4
Frankrijk	52,5	27,4
Spanje	52,1	23,0
Duitsland	52,5	31,7
Eurozone	52,6	26,4

- De OESO bracht op 8 april haar maandelijks **Composite Leading Indicators** uit. De CLIs proberen de economische ontwikkelingen in de komende maanden te duiden en moeten vooral in kwalitatieve zin gelezen worden. In de afgelopen maand zijn die extreem snel verslechterd. De indicatoren wijzen nu op scherpe economische terugval in de komende maanden wereldwijd.

Zorgen start-ups en MKB

- In een **interview met BNR** laat Hans Biesheuvel (ONL) weten zich met name zorgen te maken over het lot van start-ups. Zijn organisatie en hij zullen er daarom bij Kamerleden en ambtenaren voor blijven pleiten hier prioriteit aan te geven.
- Zelfstandigen en micro-mkb'ers geven relatief vaker aan al in financiële moeilijkheden te zitten dan grotere bedrijven. De impact van het coronavirus is het grootst op reguliere werkzaamheden van kleinere bedrijven. Dat blijkt uit de **KVK Flitspeiling** onder ruim 10.000 ondernemers afgenomen in de periode van 26 tot en met 30 maart 2020.

3. Knelpunten internationaal ondernemend Nederland

- Als gevolg van de coronacrisis groeit wereldwijd het besef van het belang van voedselzekerheid. In dat licht lieten kassenbouwers uit het Westland in een gesprek met DIO weten dat partijen uit het buitenland (nu vooral Azië) belangen opkopen in Nederlandse kassenbouwbedrijven. Dat zou nu nog gaan om minderheidsbelangen, maar vermoeden bestaat dat buitenlandse partijen uit zijn op meerderheidsbelangen.
- De EU heeft in maart 2019 de FDI-screeningsverordening aangenomen, die in oktober 2020 in werking moet treden. Vooruitlopend op deze inwerkingtreding heeft de Europese Commissie recentelijk **richtlijnen** gepubliceerd over FDI screening in relatie tot de Coronacrisis.
  - De Commissie onderstreept het economisch belang van directe buitenlandse investeringen voor de EU, maar geeft aan dat de COVID-19 crisis, en de daardoor veroorzaakte lage aandelenkoersen, kan leiden tot een verhoogd risico op pogingen om via directe buitenlandse investeringen (FDI) gezondheidszorgcapaciteiten te verwerven.

- Dit verhoogde risico geldt ook voor andere strategische industrieën. Waakzaamheid is geboden om ervoor te zorgen dat dergelijke FDI geen risico vormt voor de veiligheid, openbare orde en kritieke (gezondheidszorg-) infrastructuren in de EU.
- De Commissie roept de lidstaten op om nu al volledig gebruik te maken van bestaande screeningmechanismen. Lidstaten die momenteel niet over een screeningmechanisme beschikken of wier screeningmechanismen niet alle relevante transacties dekken, worden opgeroepen om een volwaardig screeningmechanisme op te zetten.

Internationale logistieke problemen

- Door grenssluitingen en interne verkeersbeperkingen in veel landen ontstaan wereldwijd logistieke knelpunten. Ook kondigden landen de afgelopen weken exportverboden op uiteenlopende producten af. Een deel van deze belemmeringen wordt alweer afgebouwd, desalniettemin zorgen ze voor onzekerheid bij internationale ondernemers.
- De Logistieke Alliantie (samenwerking van alle afzonderlijke brancheverenigingen voor logistiek, Havenbedrijf Rotterdam en Schiphol Group) heeft een analyse opgesteld van de gevolgen van de coronacrisis op logistieke diensten als gevolg van wereldwijde vraaguitval. De knelpunten waar de sector tegenaan loopt variëren van de bekende restricties en lange wachttijden aan de grens, tot vrije doorgang van zeelieden binnen Schengen, beperkingen op vaarwegen en zorgen over capaciteit in het achterland bij een herstart. I&W en EZK zijn met de sector in gesprek over de knelpunten.
- De levering van Nederlandse (landbouw-)producten over land via Turkije richting Midden-Oosten (o.a. Iran) verloopt problematisch. De Turks-Iraanse grens is dicht voor personen- en goederenvervoer. Vervoer per trein zou nog wel mogelijk zijn, maar vooralsnog geen handzame informatie beschikbaar van de zijde van de Turkse autoriteiten. Ambassade Ankara is in contact met Turkse overheid hierover, evenals met bedrijven die dit treft.
- In een gesprek met het postennetwerk in India liet CEO DSM India weten dat DSM zich snel wist voor te bereiden op crisis in India door ervaring uit China in januari. Hierdoor kon DSM het wereldwijde Shared Services Center operationeel houden. Veel grote Nederlandse concerns hebben hun (IT-)dienstverlening deels geoutsourcet naar India, waar door de *lock-down* processen niet meer gegarandeerd konden worden. Aanvraag van vergunningen voor het operationeel houden van fabrieken en goederentransport binnen India blijft aandacht vragen. Post ondersteunt waar nodig.
- DSM voorziet dat voedingsstoffentak van het bedrijf goed blijft draaien en dat de vraag zal toenemen. Toeleverantie van vitamines uit Zwitserland en China loopt nog, zij het trager dan voorheen. Zorg ligt vooral bij afnemers. De technische materialentak van het bedrijf levert bijvoorbeeld veel aan de auto-industrie. De materialen zijn beschikbaar, maar de vraag neemt af en men verwacht een traag herstel van die sector. Grootste risico voor DSM is het faillissement van afnemers.
- Op 6/4 heeft India de sinds 25 maart geldende restricties op geneesmiddelen en grondstoffen (zgn. active pharmaceutical ingredients) losgelaten, op paracetamol en Hydroxychloroquine (HCQ) na. Over die laatste medicijnen lopen nog onderhandelingen. Dit betekent dat er voor een groot deel van de markt geen formele beperkingen meer zijn. Of het vervolgens lukt om de producten naar EU/NL te exporteren is de vraag, want de *lock-down* in India zorgt voor veel problemen met transport.

4. Handelingsperspectief Buitenlandse Handel tijdens crisis en post-crisis

Maatregelen economische diplomatie

- De periode waarin vanuit RVO niet met bedrijven gecommuniceerd wordt over nieuwe evenementen, missies en beurzen is verlengd van 6 april tot 28 april 2020, conform de verlenging van de maatregelen door het kabinet.
- De fysieke evenementen, missies en beurzen die gepland waren voor de maanden juni, juli en augustus 2020 komen te vervallen. In nauwe samenwerking tussen posten en RVO kan per geval worden gekeken naar omzetting in digitale vormen.
- Alle geplande activiteiten in de maanden september t/m december 2020 zullen worden heroverwogen. Waarbij interdepartementaal en in nauw overleg met betrokken publieke en

private partijen bepaald wordt welke (deel)sectoren en markten prioriteit krijgen bij het opstarten van fysieke activiteiten. Zie voor nadere informatie [bericht van 3 april](#).

- RVO ontvangt nog veel verzoeken van partijen die kansen zien in India en bijv. een Partner in International Business (PIB)-traject willen inzetten. Dat probeert RVO samen met het postennetwerk zoveel mogelijk te ondersteunen en faciliteren. Er wordt bijv. gedacht aan online matchmaking met Indiase partijen, kansen webinars en sectorstudies voor de gezondheidszorg en (duurzame) energie.

Gender sensitieve Covid-19 maatregelen

- De plv. SG UNCTAD [roept](#) overheden op om rekening te houden met de positie van vrouwen en maatregelen te treffen die hen ten goede komen. Ook de ILO [benadrukt](#) de gevolgen voor kwetsbare groepen, waaronder vrouwen.
- Het risico voor vrouwen om hun werk te verliezen door de epidemie is groter:
  - Vrouwen werken vaker deeltijd. Juist tijdelijke werknemers lopen risico om hun baan te verliezen door de economische gevolgen van de epidemie.
  - In ontwikkelingslanden werken vrouwen vaak als zelfstandige of bij een familie bedrijf. Als informele werknemer riskeren ze buiten sociale vangnetten te vallen.
  - Ten derde zijn vrouwen oververtegenwoordigd in de dienstensector en de verwachting is dat juist sectoren zoals toerisme het hardst getroffen worden.
  - Ook hebben vrouwen minder toegang dan mannen tot krediet, waardoor het moeilijker is om een bedrijfje staande te houden.
  - Tenslotte hebben vrouwen te kampen met meer huishoudelijke verplichtingen tijdens de quarantaine en sluiting van scholen.
- UNCTAD pleit voor maatregelen die seizoenwerkers beschermen, financiële steun voor micro bedrijven, gelijke toegang tot leningen en transparante en simpele processen voor overheidsaanbestedingen. Op de langere termijn is het van belang om gender gelijkheid te stimuleren door middel van scholing, gender sensitieve handelsakkoorden en nationaal beleid waardoor vrouwen worden ontlast van zorgtaken.

Handelspolitiek en duurzame ontwikkeling

- Volgens een artikel in [Trouw](#) wordt de roep om na de crisis de economie te stimuleren op een groene wijze steeds luider. Zowel het Internationaal Energieagentschap (IEA), de VN alsmede de Wereldbank dringen aan om geld zo te investeren dat het bijdraagt aan een duurzame, veerkrachtige economie.
- Dat een dergelijke duurzame groei ook goed is voor economisch herstel betoogt het World Resource Institute (WRI) in verschillende [onderzoeken](#) en [webinars](#).
- Handelspolitiek kan een bijdrage leveren aan de transitie naar een circulaire en klimaat neutrale economie. Het [World Economic Forum](#) heeft een beleidsstuk gepubliceerd met voorstellen hiervoor. Ten eerste kunnen overheden handel in milieugoederen en diensten stimuleren door tarieven te verlagen op groene producten en diensten zoals duurzame energie, energie efficiënte producten, plastics en recyclede materialen. Tevens pleiten de auteurs voor het afschaffen van subsidies op fossiele brandstoffen. De WTO kan volgens hen een bijdrage leveren aan meer transparantie over deze subsidies. Ook benadrukt het rapport het belang van meer samenwerking en dialoog tussen klimaat- en handelsbeleid.

5. Maatregelen internationaal

- In navolging van o.a. Nederland en Duitsland hebben ook de VK en Frankrijk nu de voorwaarden voor exportkredietverzekering verruimd. Als onderdeel hiervan kondigde Frankrijk een pakket aan van 2 miljard euro aan korte termijn steun om Franse exporteurs te helpen met kredietverzekering.

Afbouw beperkende maatregelen buurlanden

- [Vier Europese landen](#) hebben tot nu toe aangegeven dat zij de maatregelen tegen verspreiding van het Coronavirus gaan versoepelen. Oostenrijk was het eerste land dat dit aankondigde, daarna volgden Denemarken, Tsjechië en Noorwegen.

- Kanttekening hierbij is dat de maatregelen in Oostenrijk en Tsjechië relatief streng waren. Ook kiezen de landen voor stapsgewijze afbouw van de maatregelen. Leiders van de vier landen laten de mogelijkheid open om later de maatregelen weer te verscherpen.
- Denemarken en Noorwegen zijn van plan de scholen op korte termijn weer te openen. Waarbij Denemarken mikt op 15 april en Noorwegen op de week van 20 april.